

УДК 355.48((470+571):(477))

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/61-2-3>**Роман ОФІЦІНСЬКИЙ,***orcid.org/0000-0001-5050-5902**доктор історичних наук, професор,
професор**Закарпатського інституту післядипломної освіти
(Ужгород, Україна) ofitsynsky@gmail.com***Юрій ІСАК,***orcid.org/0000-0002-7078-1100**старший викладач кафедри модерної історії України та зарубіжних країн
Ужгородського національного університету
(Ужгород, Україна) yurii.isak@uzhnu.edu.ua*

ОБРАЗИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ВІД 2014 Р. ДОНІНИ

У статті увага зосереджена на вивченні трансформації образів сучасної російсько-української війни в інформаційному просторі України. Насамперед їх розглянуто у співвідношенні з реальністю, на засадах теоретико-методологічних принципів історизму, науковості та об'єктивності. Авторами простежено конкуренцію образів історії на буденному і теоретичному рівнях. Проаналізовано співвідношення з реальністю окреслених інформаційних образів і викликів. Підкреслюється, що велике число експертів заперечували можливість широкомасштабної фази російсько-української війни (від 24 лютого 2022 р.), пояснюючи, що такий розвиток подій вкрай не вигідний країні-агресору РФ. Попередження американської розвідки здебільшого ігнорувалося. Частина українських політиків й експертів свідомо стверджували про відсутність у РФ мети напасти на Україну для введення в оману російського керівництва стосовно ступеню готовності України до відсічі російській агресії. Зовсім небагато фахівців упевнено прогнозували російське вторгнення в лютому 2022 р. У цьому контексті правомірно відзначено надзвичайно тривалий та великий вплив російських медіа і шоу-бізнесу в Україні 1991–2014 рр. Також не були вчасно помічені негативні наслідки від зростання в пострадянській Росії місцевого варіанту тоталітарної ідеології – рашизму. Окреслено суть інформаційно-пропагандистської кампанії Росії, що сприяє поширенню проросійських наративів серед населення України. Одночасно це зумовлює потребу в кардинальному оновленні системи вищої освіти (насамперед історичної), підготовці висококваліфікованих фахівців в галузі історії російсько-української війни, нарощенні зусиль української дипломатії щодо інформування світової спільноти про провідну Україну російській агресії. Це вимагає появи прошарку істориків, що займаються переважно аналітикою війни, взаємодіють між собою, з населенням й органами влади.

Ключові слова: російсько-українська війна, російська агресія, Крим, Донбас, Росія, Україна.

Roman OFITSYNSKY,*orcid.org/0000-0001-5050-5902**Doctor of Historical Sciences, Professor,
Professor**Transcarpathian Institute of Postgraduate Education
(Uzhhorod, Ukraine) ofitsynsky@gmail.com***Yuriy ISAK,***orcid.org/0000-0002-7078-1100**Senior Lecturer at the Department of Modern History
of Ukraine and Foreign Countries**Uzhhorod National University
(Uzhhorod, Ukraine) yurii.isak@uzhnu.edu.ua*

IMAGES OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR FROM 2014 TO THE PRESENT

The article focuses on the study of the transformation of images of the modern Russian-Ukrainian war in the information space of Ukraine. First of all, they were considered in relation to reality, on the basis of the theoretical and methodological principles of historicism, scientificity and objectivity. The authors trace the competition of images of history at the everyday and theoretical levels. The correlation with the reality of the outlined information images and challenges is analyzed. It is emphasized that a large number of experts denied the possibility of a large-scale phase of

the Russian-Ukrainian war (from February 24, 2022), explaining that such a development is extremely disadvantageous for the aggressor country of the Russian Federation. The warning from American intelligence was largely ignored. Some Ukrainian politicians and experts deliberately claimed that the Russian Federation had no intention of attacking Ukraine in order to mislead the Russian leadership about Ukraine's readiness to repel Russian aggression. Very few experts confidently predicted the Russian invasion in February 2022. In this context, the extremely long and great influence of Russian media and show business in Ukraine from 1991 to 2014 was rightly noted. Also, the negative consequences of the growth of the local variant of totalitarian ideology in post-Soviet Russia – racism – were not noticed in time. The essence of Russia's information and propaganda campaign, which promotes the spread of pro-Russian narratives among the population of Ukraine, is outlined. At the same time, this necessitates a radical renewal of the higher education system (primarily historical), the training of highly qualified specialists in the field of the history of the Russian-Ukrainian war; and increased efforts of Ukrainian diplomacy to inform the world community about Ukraine's opposition to Russian aggression. This requires the appearance of a stratum of historians who are mainly engaged in the analysis of the war; interact with each other, with the population and authorities.

Key words: Russian-Ukrainian war, Russian aggression, Crimea, Donbas, Russia, Ukraine.

Постановка проблеми. У сучасних міжнародних відносинах стрімко зростають суперечності між провідними акторами на світовій арені. Найбільш актуальним і пізнавальним полем у цьому контексті стала проблематика російсько-української війни. На полях її битв, а також у процесі осмислення і прогнозування її подальшого перебігу виробляються і проходять практичну перевірку важливі наукові, зокрема й когнітивні, військові та політичні концепції.

Для загалу українців і всіх, хто допомагає Україні в боротьбі проти російського агресора, необхідно чітко усвідомлювати відповідь на вкрай важливе питання: «За що воюємо?». Низка науковців досить обережно розмірковує, чи стане російсько-українська війна екзистенційною для всього демократичного світу?

Невід'ємною рисою розвитку сучасних історичних студій є увага до формування образів історії на різних рівнях (світ загалом, континенти, регіони, міста, села та ін.) в рамках міждисциплінарної наукової дисципліни – імагології.

Власне, **метою статті** є аналіз трансформації образів сучасної російсько-української війни в інформаційному просторі України, насамперед в контексті їхнього співвідношення з реальністю, на засадах теоретико-методологічних принципів історизму, науковості та об'єктивності.

Аналіз найновіших досліджень. Конкуренція образів історії в розрізі сучасної російсько-української війни (надто її повномасштабної фази – від 24 лютого 2022 р. донині) має гострий характер, що цілком заслуговує назву «нові бої за історію» за аналогією із суперечками початку ХХ ст. про можливість історії бути наукою.

«Нові бої» мають прямі лінії перетину з реальністю у вигляді спроб нав'язування новітніми агресорами на міжнародній арені (РФ, Іран, Китай та ін.) свого бачення минулого іншим країнам – не лише мирним шляхом (пропагандою), але й насильницьким – примусовою асиміляцією з

допомогою окупації чужих територій, намаганням позбавити автохтонне населення власної мови, історії тощо, ув'язненням і вбивствами незгідних.

Сучасні дослідники доволі часто цілком виразно окреслюють загалом довготривалий факт інформаційно-пропагандистської підготовки Росії до збройної агресії проти України (Ільницький та ін., 2022). У низці історичних досліджень, образно кажучи, тематично відбиті локалізовані образи, зокрема, пов'язані з оцінками російсько-української війни на Донбасі вчених і колишніх політиків на сторінках газети «The New York Times» 12 лютого 2015 – 30 квітня 2018 рр. (Офіцинський, 2022).

У нашій же статті ми використали праці українських і зарубіжних вчених, які не лише фіксували поширені образи, що побутують в інформаційному просторі України, але й намагалися співставити їх із реальністю.

Виклад основного матеріалу. Виділимо головні образи, що в розрізі цієї війни побутують в інформаційній реальності на буденному і теоретичному рівнях свідомості, охоплюючи світову історію загалом та окремі її аспекти: передумови і причини, перебіг і перспективи розвитку подій, з одного боку, й образи прямих і непрямих учасників війни – України, Росії, США, Китаю та ін. – з іншого.

Окреслимо вузлові образи або ж моделі бачення:

1. Сучасна РФ є свідомим порушником норм міжнародного права, агресором, для якого напад на демократичну Україну є одним із злочинів агресії. Україна є лише черговою жертвою російської агресії, що з-поміж іншого мала на меті не допустити входження України до НАТО та ЄС. На урядовому рівні в Україні та інших демократичних державах, на рівні міжнародних інституцій (ООН, ОБСЄ та ін.) ця модель є загальноприйнятною. В РФ проти її прихильників проводяться репресивні заходи.

2. В Україні в результаті масових виступів на межі 2013–2014 рр. відбувся незаконний переворот, внаслідок чого владу в країні захопили праві

радикали русофобського спрямування, які за вказівкою колективного Заходу прагнуть «відірвати» Україну від Росії. Права росіян і російськомовних в Україні системно порушуються. Тому спалахнула громадянська війна, що призвела до втрати Україною частини своєї території. Агресивні дії Росії проти України в цьому випадку зводяться лише до захисту своїх державних інтересів і прав російськомовного населення в Україні. Москва заявляє про захист інтересів «російського світу» поза межами власне РФ. Це сприяє побутуванню також інших проросійських образів (про них у пунктах 3–5).

3. Події 2014–2022 рр. є проявом історичного конфлікту чи суперечки українців і росіян, що різні за цивілізаційними основами. Отож їхнє протистояння неминуче є боротьбою на знищення противника.

4. Українського етносу не існує. Це – росіяни, які забули свою російську ідентичність. Мовляв, українська ідентичність на рівні етносу і/чи нації сконструйована штучно з метою зменшити вплив росіян у СРСР, а творцем української державності є лідер російських більшовиків В. Ленін. Сталінський режим сприяв збільшенню території УРСР (див.: Червоненко, 2022).

5. Українці та росіяни є історично одним народом, який колись роз'єднався на три гілки (нарративи радянської пропаганди). Або ж, у версії в рамках культурно-цивілізаційної парадигми історичного процесу, українці є частиною православної слов'янської цивілізації, створеної значною мірою завдяки злуці трьох східнослов'янських народів під керівництвом Росії. Цей образ часто використовується російським керівництвом і шовіністичною пропагандою РФ, зокрема для маскування відверто проросійських моделей 2–4.

Було б спрощенням зводити сукупність історичних уявлень в Україні лише до цих образів. У структурі свідомості населення України присутні більш конкретні образи, тези і т. д. Вони часто виходять на рівень інформаційних викликів і навіть загроз, отже, потребують реакції з боку представників органів влади, експертів, учених.

Попри взаємну суперечливість моделі 2–5 часто співіснують у наративах російської пропаганди, в адаптаціях для різних прошарків українського суспільства. Окреслимо згадані виклики:

1. Буденна свідомість. Ключові інформаційні виклики фокусуються довкола спірних і логічно суперечливих тез/положень, що їх просувають російські пропагандисти:

А. У тому, що розпочалася війна, повністю або переважно винне керівництво України різних

років, через недалекоглядні дії якого постало громадянське протистояння між владними структурами в Києві та населенням Донбасу, що з часом переросло у громадянську війну в Україні. Мовляв, РФ вимушена захищати політичні, економічні, культурні інтереси російськомовних в Україні доступними їй методами.

Б. У тому, що розпочалася війна, винен увесь український народ, який, мовляв, «історично» нездатний на побудову стійкої державності. Територія України раніше належала іншим народам, зокрема російському. Українці ж є своєрідною сумішшю поляків і росіян, які забули етнічне походження. Своім існуванням українська державність завдячує російським більшовикам, що створили УРСР в складі СРСР і включали до її складу нові території (Червоненко, 2022). Нібито значну роль в українському політичному житті відіграють крайні праві радикали пронацистського гатунку.

В. Україна неспроможна перемогти у війні з Росією, а допомога з боку інших країн зумовлена ситуативними інтересами, спрямована насамперед на затягування війни і виснаження РФ, що потенційно може призвести до розпаду чи знищення РФ (Виснажити і знищити, 2023). Найближчі сусіди (Угорщина, Польща, Румунія та ін.), попри допомогу Україні, мають плани захопити частину її території, домовившись із РФ.

Г. Війна спровокована Україною, за її спиною стоїть «колективний Захід», що в рамках міжцивілізаційного протистояння прагне знищити РФ, використовуючи Україну як інструмент (див. про генезу цих проросійських наративів: Бредихин, 2022; Червоненко, 2022).

Д. Війна спланована і розпочата на глобальному рівні силами, що діють закулісно – «світовим урядом», масонами, глибинними державами (Бережанський, 2023), зокрема для знищення «зайвого» населення Землі через перенаселення, переділ ресурсів, територій тощо. Керівництво України не самостійне, а є «маріонеткою Заходу».

На цьому рівні віддзеркалюються згадані тези в інший, проукраїнський бік:

А. Росія не прорахувала свої дії в рамках широкомасштабної фази вторгнення (від 24 лютого 2022 р.), внаслідок чого у неї швидко закінчаться матеріальні та людські ресурси. Війна триватиме недовго, росіяни неспроможні вчитися на своїх помилках, фахових генералів у них нема, президент В. Путін повністю неадекватний, інтелектуально неспроможний, може швидко втратити владу, а то й померти від якої-небудь важкої невиліковної хвороби або під час внутрішніх заколоту чи постання.

Б. Війна закінчиться з виходом українських військ на державні кордони України станом на 1991 р.

В. Китай, один із найвпливовіших акторів міжнародних відносин, не зацікавлений у війні, зокрема на боці РФ, а сфокусований на поглинання чи захопленні території Росії (див. далі думки Р. Світана).

Г. Українська влада могла запобігти війні, якби максимально готувала країну до агресії РФ, враховуючи реальні загрози.

Як проросійські, так і проукраїнські тези мають точки виходу на свідомість населення України, які побутують своєрідними каналами поширення інформації, зокрема ретранслявання. Це друковані та електронні медіа, зокрема новинні веб-сайти, ютуб-канали «лідерів думок», телеграм-канали, спілкування на горизонтальному і вертикальному рівнях суспільства.

2. Теоретична свідомість. Згадані положення побутують із різних причин у свідомості багатьох науковців. Навіть військовий експерт, полковник Збройних Сил України у запасі Роман Світан у березні 2023 р. впевнено висловив думку, що Україні не потрібно боятися співпраці Росії та Китаю. Адже офіційний Пекін більше не зацікавлений у допомозі країні-агресорці на полі бою, бо Москва вже програла війну (Військовий експерт, 2023). На його думку, РФ та КНР підписали новий договір, який передбачає неучасть Китаю у цій війні. Аналогічну думку висловив секретар Ради національної безпеки та оборони України Олексій Данілов (Данілов сумнівається, 2023).

Набагато реалістичною видається оцінка українського видання «LIGA.net», що розглядає сучасну війну Росії проти України першим актом нападу на колективний демократичний Захід з боку країн, що за спиною Росії – Китай, Іран, Сирія, КНДР. Їх об'єднує реваншизм, бажання панувати над світом, покінчивши з правами людини і демократичними виборами (Шуклінов, 2022). Така логіка, на наш погляд, є складовою мислення керівників тих держав.

Проаналізуємо співвідношення з реальністю окреслених інформаційних образів і викликів. Велике число експертів заперечували можливість широкомасштабної фази російсько-української війни (від 24 лютого 2022 р.), пояснюючи, що такий розвиток подій вкрай невігідний країні-агресору РФ. Попередження американської розвідки здебільшого ігнорувалося. Навіть в Україні була досить поширеною в той час теза російської пропаганди (напр.: Україна в случае..., 2022), що згадані прогнози переслідують мету розширення впливу США на Україну, появи американських військових баз на її території.

Частина українських політиків й експертів свідомо стверджували про відсутність у РФ мети напасти на Україну для введення в оману російського керівництва стосовно ступеню готовності України до відсічі російській агресії. І зовсім небагато фахівців упевнено прогнозували російське вторгнення в лютому 2022 р.

У рік, що передував початку широкомасштабного російського вторгнення в Україну, почастишали виступи на історичну тематику президента РФ. У них В. Путін трансливав вузлові образи з пунктів 2 і 5 (див. вище) з певними домішками інших проросійських наративів.

Есе Путіна «про історичну єдність росіян і українців» опубліковане в липні 2021 р. на веб-сайті Кремля російською, англійською, українською мовами (Contextualizing Putin's, 2021). Учений Т. Снайдер розкритикував як бачення Путіним історії України, Білорусі та Росії, так і симптоматичну тезу російського диктатора про те, що, мовляв, Росія та Україна розділилися через «містичну» змову Заходу. Замість пропонування позитивного майбутнього, як слушно наголосив дослідник, погляди російського керівництва були звернені у міфологізоване минуле, де історія Росії зводиться до історії російсько-українських взаємин (Виступ Тімоті Снайдера, 2021).

Заочна дискусія, спрямована проти тез Путіна, набула настільки запеклого характеру, що отримала назву «війна текстів». «Впродовж багатьох років Росія сфабрикувала набір з брехливих наративів, а її система дезінформації та пропаганди постійно вводить ці оповіді у світовий інформаційний простір», – йдеться у довідці, підготовленій офісом речника Державного департаменту США (Зануда, 2022).

Показово, що В. Путін перед офіційним визнанням РФ «незалежності «ДНР» і «ЛНР» 22 лютого 2022 р. зачитав майже годинну промову, присвячену Україні та її історії. Він знову наполягав, що Україну як державу вперше створив Володимир Ленін, а її більшовики щедро «нарізали» російських земель. При цьому він жодним словом не згадав незалежні українські державні утворення 1917–1920 рр. та російсько-українську війну тих часів. Багато істориків обґрунтовано розкритикували ці твердження як антинаукові (Червоненко, 2022).

Одночасно частина населення регіонів України, що зазнали прямого російського вторгнення в лютому 2022 р., була дезорієнтована не лише російською пропагандою. Через нереалістичні заяви вищого керівництва й експертів України, згадані громадяни вчасно не покинули зони майбутніх бойових дій. Це посприяло вкрай важ-

ким наслідкам російської агресії в містах Буча, Маріуполь та ін.

Інколи дивовижно, наскільки деякі образи російської пропаганди вкорінені серед вчених-істориків України. Наприклад, мовляв, Захід хоче виснажити Росію з допомогою України. Що Україна не «розмінна монета» для США, прямо свідчить неанонсований візит Дж. Байдена до Києва 20 лютого 2023 р. (Візит президента Байдена, 2023). Координатор Ради національної безпеки зі стратегічних комунікацій США Дж. Кірбі слушно зауважив: якщо партнери України «складуть руки» і просто дозволять Путіну «отримати те, що він хоче» – захопити Україну, то на тому президент РФ не зупиниться. «Якою буде його наступна ціль? – поставив питання Кірбі. – І скільки ще грошей та крові, зокрема американської крові, це потягне за собою?» (Твердохліб, 2023).

Своєрідною «відповіддю» на відвідини Дж. Байдена до України став візит китайського керівника Сі Цзіньпіня до РФ 20–22 березня 2023 р., що мав демонстративний характер, надто після рішення Міжнародного кримінального суду від 17 березня 2023 р. про видання ордерів на арешт В. Путіна та російської дитячої омбуд-

сменки М. Львової-Белової, яких підозрюють у воєнних злочинах – незаконних переміщеннях населення, зокрема дітей, з окупованої території України (Міжнародний кримінальний, 2023).

Постає логічне запитання, у чому ж головні причини побутування в Україні проросійських наративів на рівнях буденної свідомості та фахівців? У цьому контексті правомірно відзначено надзвичайно тривалий та великий вплив російських медіа і шоу-бізнесу в Україні 1991–2014 рр. (Нагалевський, 2023). Не були вчасно помічені негативні наслідки від зростання в пострадянській Росії місцевого варіанту тоталітарної ідеології – рашизму.

Висновки. Нині гострою є потреба якісної підготовки системних аналітиків і дослідників проблематики сучасної російсько-української війни, що знають «історію питання», а не зосереджені лише на поточній проблематиці. Це вимагає появи прошарку істориків, що займаються переважно аналітикою війни, взаємодіють між собою, з населенням й органами влади. Важлива також роль українських дипломатів у поширенні в світі правдивої інформації про боротьбу України проти російської агресії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бережанський І. Трамп заявив, що закінчить війну в Україні за 24 години, якщо його оберуть президентом США. URL: <https://tsn.ua/politika/tramp-zayaviv-scho-zakinchit-viynu-v-ukrayini-za-24-godini-yakscho-yogo-oberut-prezidentom-ssha-2294149.html>. Опубліковано 26 березня 2023 р.
2. Бредихин А. Гражданская война на Украине: научные подходы и фактор казачества. *Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 4. История. Регионоведение. Международные отношения*. 2022. Т. 27. № 4. С. 260–269.
3. «Виснажити і знищити Росію»: у Путіна злякалися сили Заходу після «Рамштайн-8». URL: <https://focus.ua/uk/voennye-novosti/546358-ismotat-i-unichtozhit-rossiyu-u-putina-ispugalis-sily-zapada-posle-ramshtayn-8>. Опубліковано 22 січня 2023 р.
4. Виступ Тімоті Снайдера, історика, професора Єльського університету, на Київському Безпековому Форумі. URL: <https://ksf.openukraine.org/ua/news/2169-vistup-timoti-snajdera-istorika-profesora-jelysykogo-universitetu-nakijivskykomu-bezpekovomu-forumi-video-tekst>. Опубліковано 1 грудня 2021 р.
5. Військовий експерт Світан пояснив сенс нового договору РФ та Китаю. URL: https://novyny.online.ua/viyskoviy-ekspert-svitan-zayaviv-pro-taemniy-dogovir-rf-ta-kitayu-shchodo-ukrayini_n855637. Опубліковано 31 березня 2023 р.
6. Данілов сумнівається, що Китай погодиться бути «спільником РФ» у війні проти України. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-danilov-rnbo-kytay-viyna/32319860.html>. Опубліковано 15 березня 2023 р.
7. Зануда А. Війна текстів: як США та Європа зчепилися з Росією через українську історію. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-60424781>. Опубліковано 20 лютого 2022 р.
8. Льницький В., Старка В., Галів М. Російська пропаганда як елемент підготовки до збройної агресії проти України. *Український історичний журнал*. 2022. Ч. 5. С. 43–55. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2022.05.043>.
9. Міжнародний кримінальний суд видав ордер на арешт путіна. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3683849-miznarodnij-kriminalnij-sud-vidav-order-na-arest-putina.html>. Опубліковано 17 березня 2023 р.
10. Офіцинський Ю. Оцінка війни на Донбасі вчених і колишніх політиків на сторінках газети «The New York Times» (12 лютого 2015 – 30 квітня 2018 рр.). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*. 2022. № 1. С. 82–89. DOI: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.1\(46\).2022.258573](https://doi.org/10.24144/2523-4498.1(46).2022.258573).
11. Твердохліб Г. Якщо США припинять підтримку України, то може пролитися й американська кров – Білий дім. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/amerykanska-krov/6994575.html>. Опубліковано 7 березня 2023 р.
12. Украина в случае вступления в НАТО может втянуть США в войну с Россией. МИД РФ продолжает переписку с американцами. URL: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:ipyRgDHQU-QJ:https://meduza.io/feature/2022/02/17/ukraina-v-sluchae-vstupleniya-v-nato-mozhet-vtyanut-ssha-v-voynu-s-rossiy&cd=19&hl=uk&ct=clnk&gl=ua>. Опубліковано 17 лютого 2022 р.

13. Червоненко В. «Ленін створив сучасну Росію, а не Україну». URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-60480944>. Оpubліковано 22 лютого 2022 р.
14. Шуклінов П. Напад Росії – це лише перший акт третьої світової війни. URL: <https://www.liga.net/ua/politics/opinion/napadenie-rossii-lish-pervyy-akt-trety-mirovoy-voyny-os-zla-uje-gotova-ko-vtoromu>. Оpubліковано 17 жовтня 2022 р.
15. Contextualizing Putin's «On the Historical Unity of Russians and Ukrainians». August 2, 2021. URL: <https://hurl.harvard.edu/news/putin-historical-unity>.

REFERENCES

1. Berezhanskyi I. Tramp zaiavyy, shcho zakinchyt viinu v Ukraini za 24 hodyny, yakshcho yoho oberut prezidentom SShA [Trump has said that he will end the war in Ukraine in 24 hours if he is elected president of the United States]. URL: <https://tsn.ua/politika/tramp-zayaviv-scho-zakinchit-viynu-v-ukrayini-za-24-godini-yakscho-yogo-oberut-prezidentom-ssha-2294149.html>. Оpublikovano 26 bereznia 2023 r. [in Ukrainian].
2. Bredykhyn A. Hrazhdanskaia voina na Ukraine: nauchnye podkhody y faktor kazachestva [Civil war in Ukraine: scientific approaches and the factor of the Cossacks]. Vestnyk Volhogradskoho hosudarstvennoho unyversyteta. Seryia 4. Ystoryia. Rehyonovedenye. Mezhdunarodnye otnosheniya, 2022, t. 27, Nr 4, pp. 260–269 [in Russian].
3. «Vysnazhyty i znyshchyty Rosiiu»: u Putina zliakalsia syly Zakhodu pislia «Ramshtain-8» [«Exhaust and destroy Russia»: Putin was afraid of the Western powers after Ramstein-8]. URL: <https://focus.ua/uk/voennye-novosti/546358-ismotat-i-unichtozhit-rossiyu-u-putina-ispugalis-sily-zapada-posle-ramshtayn-8>. Оpublikovano 22 sichnia 2023 r. [in Ukrainian].
4. Vystup Timoti Snaidera, istoryka, profesora Yelskoho unyversytetu, na Kyivskomu Bezpekovomu Forumi [Speech by Timothy Snyder, historian, professor at Yale University, at the Kyiv Security Forum]. URL: <https://ksf.openukraine.org/ua/news/2169-vistup-timoti-snajdera-istorika-profesora-jelyskogo-unyversytetu-na-kijivskomu-bezpekovomu-forumi-vid-eo-tekst>. Оpublikovano 1 hrudnia 2021 r. [in Ukrainian].
5. Viiskoviy ekspert Svitan poiasnyv sens novoho dohovoru RF ta Kytaiu [Military expert Svitan explained the meaning of the new treaty between the Russian Federation and China]. URL: https://novyny.online.ua/viiskoviy-ekspert-svitan-zayaviv-pro-taemnyy-dogovor-rf-ta-kitayu-shchodo-ukrayini_n855637. Оpublikovano 31 bereznia 2023 r. [in Ukrainian].
6. Danilov sumnivaetsia, shcho Kytai pohodytsia buty «spilnykom RF» u viini proty Ukrainy [Danilov doubts that China will agree to be an «accomplice of the Russian Federation» in the war against Ukraine]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-danilov-rnbo-kytay-viyna/32319860.html>. Оpublikovano 15 bereznia 2023 r. [in Ukrainian].
7. Zanuda A. Viina tekstiv: yak SShA ta Yevropa zchepylysia z Rosiieiu cherez ukrainsku istoriiu [War of texts: how the USA and Europe grappled with Russia through Ukrainian history]. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-60424781>. Оpublikovano 20 liutoho 2022 r. [in Ukrainian].
8. Ilnytskyi V., Starka V., Haliv M. Rosiiska propaganda yak element pidhotovky do zbroinoi agresii proty Ukrainy [Russian propaganda as an element of preparation for armed aggression against Ukraine]. Ukrainskyi istorychnyi zhurnal, 2022, Nr 5, pp. 43–55. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2022.05.043> [in Ukrainian].
9. Mizhnarodnyi kryminalnyi sud vydav order na arest putina [The International Criminal Court issued an arrest warrant for Putin]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3683849-mizhnarodnij-kryminalnij-sud-vidav-order-na-arest-putina.html>. Оpublikovano 17 bereznia 2023 r. [in Ukrainian].
10. Ofitsynskiy Yu. Otsinka viiny na Donbasi vchenykh i kolyshnykh politykiv na storinkakh hazety «The New York Times» (12 liutoho 2015 – 30 kvitnia 2018 rr.) [Assessment of the war in Donbas by scientists and former politicians on the pages of the newspaper «The New York Times» (February 12, 2015 – April 30, 2018)]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho unyversytetu, Seria: Istoriiia, 2022, Nr 1, pp. 82–89. DOI: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.1\(46\).2022.258573](https://doi.org/10.24144/2523-4498.1(46).2022.258573) [in Ukrainian].
11. Tverdokhlib H. Yakshcho SShA prypyniat pidtryмку Ukrainy, to mozhe prolytsia y amerykanska krov – Bilyi dim [If the US stops supporting Ukraine, then American blood may be spilled – the White House]. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/amerykanska-krov/6994575.html>. Оpublikovano 7 bereznia 2023 r. [in Ukrainian].
12. Ukraina v sluchae vstupleniya v NATO mozhet vtianut SShA v voynu s Rosyiei. MYD RF prodolzhaet perepysku s amerykantsamy [Ukraine, if it joins NATO, could draw the United States into a war with Russia. Russian Foreign Ministry continues correspondence with the Americans]. URL: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:ipyRgDHQU-QJ:https://meduza.io/feature/2022/02/17/ukraina-v-sluchae-vstupleniya-v-nato-mozhet-vtyanut-ssha-v-voynu-s-rossiyey&cd=19&hl=uk&ct=clnk&gl=ua>. Оpublikovano 17 liutoho 2022 r. [in Russian].
13. Chervonenko V. «Lenin stvoryv suchasnu Rosiiu, a ne Ukrainu» [«Lenin created modern Russia, not Ukraine»]. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-60480944>. Оpublikovano 22 liutoho 2022 r. [in Ukrainian].
14. Shuklinov P. Napad Rosii – tse lyshe pershyi akt tretoi svitovoi viiny [Russia's attack is only the first act of the third world war]. URL: <https://www.liga.net/ua/politics/opinion/napadenie-rossii-lish-pervyy-akt-trety-mirovoy-voyny-os-zla-uje-gotova-ko-vtoromu>. Оpublikovano 17.10.2022 r. [in Ukrainian].
15. Contextualizing Putin's «On the Historical Unity of Russians and Ukrainians». August 2, 2021. URL: <https://hurl.harvard.edu/news/putin-historical-unity>.